

Джумаева Ж.Т.

**ЛЕКСИКАЛЫК МАТЕРИАЛДАРДЫ
ОКУТУУДА ИНТЕРАКТИВДҮҮ ЫКМАЛАРДЫН
КОЛДОНУЛУШУ**

Джумаева Ж.Т.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ
ОБУЧЕНИИ ЛЕКСИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА**

J.T. Djumaeva

**THE USE OF INTERACTIVE METHODS IN
THE LEXICAL MATERIAL**

УДК: 371.37.016/81

Макалада жазуу кебин өстүрүүдө колдонулуучу инновациялык усулдар жана интерактивдүү ыкмалардын колдонулушу каралган. Ошондой эле лексикалык материалдарды окутуунун жаны технологиялары тууралуу маалымат берилген.

Негизги сөздөр: *усулдар, интерактивдүү усулдар, лексика, кыргыз тил.*

В статье рассмотрено применение инновационных и интерактивных методов, используемые при развитии письменной речи. А также дана информация о новом технологии обучения лексического материала.

Ключевые слова: *методы, интерактивные методы, лексика, кыргызский язык.*

The article considers the application of innovative and interactive methods used in the development of written speech. As well as information about the new technology of teaching lexical material.

Key words: *methods, interactive methods, vocabulary, kyrgyz language.*

Бир тилдеги сөздөрдүн жалпы жыйындысы **лексика** деп аталат. Ал эми сөздөр жөнүндөгү окуу илими **лексикология** болот. Деги эле сөз кандайча пайда болот деген суроо туулат.

Бизди курчап турган чөйрөдөгү жандуу, жансыз нерселер, кубулуштар, окуялар ж.б. бардыгы атоого муктаж. Адам акылына, көзүнө, кулагына таасир эткен конкреттүү жана абстрактуу түшүнүктөр, адамдар ортосундагы мамилелер зат жөнүндөгү туюмдарды топтоштурат да, конкреттүү, абстрактуу маанидеги заттык атоолорду алып келет. Заттардын түшүнүгүн билдирген сөздөр: адам, тоо, суу, мөнгү, темир, жаа, жүрөк, акыл, сүйүү, кыял ж.б.

Заттын өзүнө тиешелүү, мүнөздүү белгилери (сапаты, формасы, даамы ж.б.) атоо катары сын атоочту (чоң, сүйрү, ачуу ж.б.) кыймыл аракеттин

мүнөзүн туюндурган (тез, ылдам, жай ж.б.) тактоочтуу, санды туюндурган сан атоочтуу, заттын кыймыл-аракеттик белгилерин, абалын туюндурган этиш сөздөр пайда болот. Мына ошентип, биздин айлана-быздагы туюмдар менен байланыштуу атоолор-сөздөр лексиканын корун түзөт.

Түшүнүктөр менен байланышкан атоолор сөздүк маанини туюндурат, сөз маанилери жөнүндөгү илим семасиология деп аталат. Эми сөз маанилери кантип ажырайт, кандайча окшош болот деген суроо келип чыгат.

Заттар же кубулуштар өздөрү бирине-бири окшош келет, окшошкондуктан атоодон мурун адам баласынын акылына типтештирилген окшоштук же кескин айырмачылыктар байкалат. Бири-бирине типтеш туюмдар бирдей аталып, жакын маанилеш сөздөрдү-полисемияны түзүп, ага образдашкан окшош элестүү, көркөм боёктуу маанилер өтмө маанилерди түзүп калат.

Кокустан тыбыштык түзүлүшү бирдей келип калган сөздөр омонимдик түгөйлөргө айланат, ар башка аталыштагы бир типте жата турган түшүнүктөр сөздөрдүн катары синонимди түзүп, таанып-билүү учурунда бирине-бири көлөмдүк, сапаттык ж.б. белгилери боюнча карама-каршы келген сөздөр антонимдер болот. Ошентип, сөздөрдүн семантикалык маанилеринин түрлөрү келип чыгат.

**Жазуу кебин өстүрүүдө колдонулуучу
инновациялык усулдар**

Окутуунун жаны технологияларын үйрөтүп жаткан “Сынчыл ойломдуу өнүктүрүүдөгү окуу жана жазуу” программасы боюнча жүргүзүлүүчү жазуу кебине машыктыруучу стратегиялар азыркы билим берүү жараянында кеңири колдонулуп жатат. Төмөндө алардын ага карата сунушталуучу тема-суроолор, тексттер берилди.

Кадамдар	Көрсөтмөлөр
1. Теманы барактын ортосуна тегерекчеге жазуу	Келгиле... деген теманы талкуулайбыз. Ал учун барактын ортосуна теманы жазып, тегерекчеге алгыла.
2. Идеаларды негизги теманын жанына тегерекчелерге алуу менен жайгаштыруу жана алардын логикалык-мазмундук байланышын түзүү.	Ушул темага байланыштуу силерде кандай идеялар пайда болду? Азыр биз бардык идеяларды жайгаштырабыз жана алардын ортосундагы байланышты түзөбүз. Идеяларды каякка жайгаштырабыз? Ал кайсы идея менен байланышкан? Жебе (стрелка) каяка багыталган? Силерде кандай идеялар пайда болду?

Кепте төмөндөгүдөй стилистикалык жана лексикалык каталар кездешүүсү мүмкүн

Катанын пайда болуу себеби	Мисал	Оңдоонун жолу
1. Катанын лексикалык маанисин билбөө	Калык Токтогулдан билим алуу үчүн Кетмен-Төбөгө келген	Үйрөнүү
2. Сөздүн «наамын» билбөө лексикалык анахронизм	Манастын армиясы жеңилүүнү билген эмес.	Колу
3. Өздөштүрүлгөн сөздөрдүн маанисин түшүнбөө	Агам 4-курсту бүтүп, отпусакакелди. Агам армиядан каникулга келди.	Каникулга Эс алууга
4. Маанилеш сөздөрдү удаалаш колдонуу	Мээрман эжелер менен медсестраларга алкыш айтамын	менен медсестраларга сөздөрүн алып салуу
5. Адабий тилде колдонулган сөз	Атам мага велик сатып берди.	Велик дегенди велосипед деген сөз менен алмаштыруу
6. Сүйлөмдөгү кош маанилүүлүк	Айша – менин курбум жана эжем.	Курбум же эжем сөздөрүн бирин алып салуу
7. Диалектилик сөздөрдү колдонуу	Ажар күкүрттүн акыркы талын күйгүздү.	Ширенке
8. Орой сөздөрдү пайдалануу	Менин досум сөлдөйгөн бала эле.	Бою узун
9. Фразеологизмдин маанисин бузуу	Бала эки өрдөгүн учура салды.	Беш өрдөгүн учуруу
10. Фразеологизмди туура эмес колдонуу	Канат жаны телефон алганы мурдун балта кеспей калыптыр.	Мурдун көтөрүү
11. Синоним сөздөрдү туура эмес колдонуу	Картинанын сулуулугу менен таң калтырды.	Көркөмдүк

Тилдин жардылыгына байланыштуу стилистикалык каталар

1	2	3
1. Плеоназм (ашыкча сөз)	Падышанын өзү жабыркаган абалда аны токой арасынан жолуктурдум.	Аны деген сөздү алып таштоо
2. Тавтология (орунсуз кайталоо)	Менин жашоомдо көптөр менин тузумду татып, акырында жамандык кылып кетишти.	Менин деген сөздүн бирин алып таштоо
3. Кепте керексиз сөздү пайдалануу	Хандын бир жалгыз уулу каза болду.	Бир деген сөз керексиз
4. Бирдей конструкциядагы сүйлөмдөрдү жыш колдонуу	Алар Кытайдын деңиз жээктеринде көп өспөгөндүктөн, алар Япониянын деңиз жээктеринде көп өсөт.	Сүйлөмдү кайра түзүү керек.

1	2	3
1. Жөндөмө мүчөлөрдү пайдаланбоо	Мектеп короосунда чогулган элдин саны көбөйө баштады.	Мектептин
2. Диалектизм мүчөлөр	Алар бүгүн келишеттер.	Келишет
3. -лар мүчөсүн туура эмес колдонуу	Мектепке он компьютерлер алынды.	-лар мүчөсүн алып салуу
4. Сын атоочтун даражасын туура эмес пайдалануу	Алмалар өтө кыпкызыл болуп бышты.	Өтө деген сөздү алып салуу
5. Жамдама сан атоочту туура эмес колдонуу	Сегизөөнүн ичинен мен гана чоңураакмын.	Сегизинин
6. Ат атоочту туура эмес жөндөө	Буну билгендер азыр да арабызда отурушат.	Муну
7. Диалектилик этиштерди колдонуу	Сабакка келатыры Сабакка кевейт Сабакка келишеттер	Келе жатат Келбейт Келишет

8. Этиштин туура эмес жакталышы	Мен, досум, Аида болуп концертке барамын.	Барабыз
9. Уңгу менен мүчөнү ажыратып жазуу	Миң деген адамдар бул оорудан жапа чегишет.	Миңдеген
10. Синоним мүчөлөрдү туура эмес колдонуу	Сейит менен Жамийла арабачы болуп иштеп калышат.	Арабакеч

Аргументтештирилген эссе

Кадамдар	Көрсөтмөлөр
1. Даярдоо ишмердүүлүгү. Эссенин темасын тандоо (тема үйрөнүүчүлөргө тааныш жана кызыктуу болушу керек)	Биз бүгүн силер менен...деген маселе боюнча көз карашыбызды билдиребиз. Бул маселени чечүүнүн кандай жолдору болушу мүмкүн?
2. «Баалоо сызыгы». Бул ыкма катышуучуларды «ооба» же «жок» деген сызыкка турушун камсыз кылат. Өз позициясын кошунасы менен талкуулоо, тактоо, түзөтүү. Карама-каршы позиция менен таанышуу.	Сызыктан өз позицияңарды ээлегиле. Кайсы жоопко канчалык жакынсыңар? Бири-бириңерге бетме-бет болгула. Сызык боюнча өз өнөктөшүңөр менен позицияларды талкуулагыла.
3. Тезисти жазуу жүзүндө түзүү, түшүндүрмө берүү (жекече)	Негиги тезисти формулировкалагыла жана дептерге жазгыла. Тезиске түшүндүрмө бергиле. Бул силердин эсиңердин биринчи абзацы болот.
4. Жупта иштөө. Активдүү угуу жана кызматташуу. Катышуучулардын бири тезисин окуйт, экинчиси аны өзүнүн сөзү менен айтып берет жана тезисти коргоого карата мүмкүн болгон аргументтердин алдын ала айтат.	Азыр силер жупташ иштейсиңер. Өзүңөрдүн өнөктөшүңөрдүн тезисин уккула жана анын өз тезисин, позициясын коргоо үчүн кандай аргументтерди колдонорун болжолдоп айткыла. Өнөктөшүңөргө өз тизмеңерди окуп бергиле жана анын сиздин тезисинизге карата аргументтеринин версиясын уккула.
	Өзүңөрдүн жана өнөктөшүңөрдүн аргументтеринин версияларын салмактап көргүлө. Өз позицияңарды коргоо үчүн эң маанилүүлөрүн жазып алгыла.
6. Жупташып иштөө. Активдүү угуу, кызматташуу. Катышуучулардын бири өз аргументтерин окуйт, экинчиси аны өзүнүн сөзү менен айтып берет, өнөктөшүнүн контрагументтерин болжолдоо менен ага каршы аргументтерди сунуштайт.	Өнөктөшүңөргө өз аргументиңерди окуп бергиле, анын контрагументинин вариантын уккула жана анын көз карашына каршы аргументтерди сунуштагыла. Силердин оңоңарча, өнөктөшүңөр кандай жыйынтыкка келерин айткыла.
7. Бүтүмдү жазуу.	Өзүңөрдүн чыгарган жыйынтыгыңарды жазгыла.
8. Жупташып иштөө. Кызматташуу, активдүү угуу. Катышуучулардын бири өзүнүн корутундусун окуйт, экинчиси аны өзүнүн сөзү менен айтып берет жана өзүнүн корутундусун окуп берет.	Бири-бириңерге өзүңөрдүн эсиңердин корутундусун окуп бергиле.
9. Жазылган эссени редакциялоо өркүндөтүү	Эссеңердин тексттин толуктап иштеп чыккыла.
10. Азыркы вариантты окуу, жазуу	Эссеңердин акыркы вариантын жазгыла. Презентациялоого даярдангыла.
11. Жарыялоо	Ким өзүнүн эссесин окуйт?

Адабияттар:

1. Сапарбаев А., Өмүралиева С., Эгембердиев Р., Мусаева В. Кыргыз тили 10-11-класстар үчүн окуу китеби. - Бишкек: «Мектеп», 2003-ж.
2. Аширбаев Т. «Стиль жана стилистикалык каталар». - Ош, 2001-ж.
3. Низовская И. «Сынчыл ой жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу программасынын сөздүгү». - Бишкек, 2003.

Рецензент: к.филол.н., доцент Исабеков И.Н.